

تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی به روش کمی هارتلی

زهرا پورحسن زنگنه^۱، اصغر دهقانی^۲

^۱ دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان پردیس علامه طباطبایی ارومیه، ارومیه، ایران (نویسنده مسئول)

^۲ استاد دانشگاه فرهنگیان پردیس علامه طباطبایی ارومیه، ارومیه، ایران

چکیده

کتاب درسی یکی از رایج ترین منابع یادگیری دانش آموزان در سیستم های آموزشی محسوب می شود. تحلیل محتوا به عنوان یک ابزار پژوهش های علوم تربیتی در جایگاه پر اهمیتی قرار گرفته است. هدف از پژوهش حاضر، تحلیل محتوا کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی براساس روش هارتلی می باشد. جامعه آماری این پژوهش، کل محتوای کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی می باشد و نمونه آماری هم از سه بخش اول، وسط و آخر کتب به صورت تصادفی انتخاب شده است. برای تجزیه و تحلیل داده ها هم از روش های آماری میانگین و جدول فراوانی و تعیین درجه دشواری متن هارتلی بهره گیری شده است. نتیجه پژوهش نشان داد که محتوا و متون کتب نسبت به سطح و سن فراگیران به ترتیب خیلی ساده، ساده، نسبتا ساده است و نیاز به تغییراتی احساس می شود تا از پیامدهای این گونه محتوا که می تواند شامل بی حوصلگی بی علاقه فراگیران و کم رنگ تر شدن نقش معلمان در امر یاددهی-یادگیری می باشد جلوگیری به عمل آید.

واژه های کلیدی: تحلیل محتوا، روش هارتلی، مطالعات اجتماعی، پایه ابتدایی، واژه

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- مقدمه

کتاب درسی از مهم ترین و در دسترس ترین رسانه های آموزشی می باشد که نقش موثری را در نظام تعلیم و تربیت ایفا می کند. بسیاری از پژوهشگران، کتاب درسی را به عنوان یکی از رسانه های کارآمد و اثربخش آموزشی محسوب کرده اند که زمینه یادگیری و خودآموزی را برای فراگیران فراهم نماید. کتاب درسی پایه و اساس تمامی سنجش ها و گزینش ها می باشد. همچنین رسانه و ابزاری است که همه روزه معلمان و شاگردان از آن استفاده می کنند، لذا گاهی اوقات به عنوان تمام برنامه درسی، معلم بر آن موکد می شود (آل احمدی، شرفی ابقاء، سال ۱۳۹۵).

محتوای برنامه های درسی دربرگیرنده اصلی ترین خط مشی های اجرایی برای نیل به هدف های تعلیم و تربیت هستند. به همین جهت لازم است در تهیه و تدوین آن ها دقت اعمال گردد تا جواب گوی نیازهای ناشی از تحولات سریع علمی، تکنولوژی، اقتصادی و اجتماعی فراگیران باشد (تقی پور ظهیر، سال ۱۳۸۷).

تحلیل و محتوا یک روش پژوهشی منظم برای توصیف عینی و کمی محتوای کتاب ها و متون برنامه درسی و یا مقایسه پیام ها و ساختار محتوا با اهداف برنامه درسی است (یارمحمدیان، سال ۱۳۸۵، ص ۱۵۰). کتاب مطالعات اجتماعی یکی از مهم ترین کتاب های موجود در برنامه آموزشی و تعلیم تربیت است. این کتاب دانش آموزان را برای زندگی و حضور در اجتماع آماده تر می کند. اطلاعات جامعه شناسی لازم را در اختیار دانش آموزان قرار می دهد و نقش مهمی در حفظ و تثبیت هویت ملی و شخصی و یادگیری و رعایت اصول و حقوق شهروندی دارد برنامه درسی مطالعات اجتماعی به عنوان یکی از ابزارهای آموزشی سعی دارد تا افرادی دانا و توانمند در رشته خود و زندگی اجتماعی بسازد تا سایر شهروندان از وجود آنها بهره مند شود. افرادی که دارای حس تعلق به سرزمین خود هستند به هویت و ملیت خود می بالند و نقش موثری در پیشرفت کشور خود ایفا می کنند (Ghodsi & eftekhari 2016).

لذا برقراری ارتباط صحیح دانش آموزان با کتاب مطالعات اجتماعی بسیار ضروری به نظر می رسد. از این رو دانش پژوه بر آن شد تا سطح خوانایی کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی را از لحاظ تعیین درجه دشواری متن با تکنیک هارتلی مورد بررسی قرار دهد. این پژوهش به روش تحلیل محتوا انجام شده است. روش تحلیل محتوا سعی دارد با شناخت چرایی اهداف، سبک های ارائه پیام نظر یا عقیده های خاص را که هر نوشته ای به دنبال تبیین آن است با استفاده از روش های عملکردی ارتباطی توصیف و تبیین کند و برای رسیدن به این مهم بر خوانایی متن تاکید زیادی دارد (فضل الهی & ملکی توانا، سال ۱۳۸۹). هدف اصلی از انجام این تحقیق دریافتن این نکته بود که کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی تا چه اندازه با سن و سطح تحصیلی فراگیران این کتب تناسب دارد.

۲- پیشینه تحقیق

در اینجا سعی شده است چند پژوهش که بر اساس روش تعیین درجه دشواری متن هارتلی انجام شده بیان شود:

۱- طی پژوهشی توسط مظفری، مختاری و عزیزی، در سال ۱۳۹۷ با هدف سنجش سطح خوانایی کتب ریاضی ابتدایی با استفاده از شاخص های فرای و هارتلی انجام شد. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد همه پایه ها در سنجش پیچیدگی زبانی از ساده به دشوار حرکت کرده بود به جز ریاضی پایه دوم که دارای یک روند ضد و نقیض بود. همچنین تجزیه و تحلیل با تکنیک هارتلی نیز نشان داد که کتاب های ریاضی اول و دوم ابتدایی در سطح دشوار قرار دارند پایه سوم در سطح ساده و پایه های چهارم تا ششم در سطح خیلی ساده هستند.

۲- در یک پژوهش که با عنوان سنجش سطح خوانایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی با تکیه بر تکنیک هارتلی انجام شد نمونه تحقیق به صورت سه بخش صد کلمه ای از ابتدا میانه و انتهای کتاب انتخاب شد. نتایج تجزیه و تحلیل داده ها

نشان داد که براساس فرمول هارتلی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی دارای محتوای نیست که بتواند با سن و سطح دانش آموزان این پایه متناسب باشد. (صدف ابراهیم نژاد، زهره حمزه لو،) سال ۱۳۹۹.

۳- علی بلوچ پور و عبدالمجید عقیلی گیاهدانی، در سال ۱۳۹۸ در پژوهشی تحت عنوان تحلیل محتوای کتاب فارسی دوم، سوم، چهارم، پنجم، ششم ابتدایی به روش هارتلی به این نتیجه رسیدند کتاب‌هایی که براساس روش هارتلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند، هیچ یک از کتاب‌ها متناسب با پایه مدنظر نمی‌باشند.

۴- در مقاله‌ای که با عنوان خوانایی سنجی کتب علوم تجربی ابتدایی (پایه های چهارم پنجم و ششم ابتدایی) بر اساس روش هارتلی انجام گرفت. به این نتیجه دست یافته شد که علوم چهارم ابتدایی سطح خوانایی متن فراتر از سن و پایه ی دانش-آموزان این پایه است و باعث می‌شود دانش‌آموزان مفاهیم درس را آن طور که باید بیاموزند عملی نشود و در علوم پنجم و ششم ابتدایی سطح خوانایی متن پایین‌تر از سن و پایه دانش‌آموزان این دو پایه است و متن برای آنها بسیار ساده است که طبق فرمول هارتلی باید تناسب سطح خوانایی متن و سن دانش‌آموزان رعایت شود و این عدم تناسب باعث می‌شود، رغبت لازم برای مطالعه محتوا به وجود نیاید. از این رو کتب علوم تجربی ابتدایی باید با تدوین محتوایی مناسب جهت پرورش کودکان مورد توجه جدی قرار بگیرد. (پدیدار و همکاران،) در سال ۱۳۹۹.

نظریاتی فرد؛ فاطمه و اصغر رجبی، در سال (۱۳۹۷) تحقیقی به منظور تعیین سطح خوانایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم و پنجم ابتدایی از طریق روش مک لافلین انجام دادند. مک لافلین معتقد است سادگی یا دشواری یک متن را کلمات و جملات آن مشخص می‌کند. بنابراین جملاتی که دارای کلمات کم هجایی هستند ساده و جملاتی که دارای کلمات با هجای بیشتر هستند را دشوار تلقی می‌کند. تجزیه و تحلیل داده‌های این پژوهش نشان داد که کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم و پنجم ابتدایی متناسب با سن و سطح دانش‌آموزان نبوده و در درجه دشوار قرار دارند.

۳_ اهداف پژوهش

۳_۱ هدف کلی: هدف اصلی این پژوهش بررسی سطح خوانایی کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی بر اساس تکنیک هارتلی است.

۳_۲ هدف های جزئی:

- بررسی سطح دشواری کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی از نظر میزان تناسب متن کتاب با پایه تحصیلی و سن فراگیران
- بررسی وضعیت سادگی یا دشواری متن کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی

۴_ سوالات پژوهشی

- آیا متن کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی با پایه تحصیلی و سن فراگیران تناسب دارد؟
- آیا متن کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی از اصل ساده به دشوار پیروی می‌کند؟

۵- روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش از نوع تحلیل محتوا می باشد. تحلیل محتوا یک روش توصیفی است. با توجه به اهداف تحقیق، از روش هارتلی جهت تعیین درجه دشواری متن کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی استفاده شده است. روش تعیین درجه دشواری متن هارتلی:

این روش در سال ۱۹۹۱ توسط جیمز هارتلی به منظور تعیین درجه دشواری متن طراحی و معرفی گردید. این روش درصد است تعیین کند که متن کتاب درسی تا چه اندازه با پایه تحصیلی و سن فراگیران تناسب دارد. هارتلی پس از بررسی های متعدد به این نتیجه دست یافت که چنانچه متنی برای یک گروه در یک پایه تحصیلی دشوار و سخت به نظر برسد، همان متن برای گروه های سنی بالاتر یک متن متوسط و گاهی متن بسیار ساده خواهد بود و یادگیری آن به سهولت اتفاق می افتد. آن متنی که برای گروه و پایه سنی خود مناسب است، برای فراگیران در پایه های قبلی دشوار و برای گروه سنی بالاتر بسیار ساده به نظر می رسد.

هارتلی مراحل اقدام خود را به شرح زیر معرفی می کند:

۱. ابتدا چند نمونه ۱۰۰ کلمه ای از قسمت های مختلف کتاب درسی را انتخاب کنید؛
 ۲. تعداد واژه های سه هجایی و کمتر (ساده) را در هر ۱۰۰ کلمه شمارش کنید؛
 ۳. میانگین واژه های ساده در نمونه ها را بدست آورید؛
 ۴. نسبت واژه های ساده به کل کلمه های کتاب را با جدول مقایسه کنید.
- عددی که به دست می آید نشانگر آن است که کتاب درسی مورد بررسی تا چه اندازه با پایه تحصیلی و سن فراگیران تناسب دارد (حسن مرادی، ۱۳۹۶، ص ۱۳۶).

۶- جامعه آماری

جامعه آماری این تحقیق شامل کل محتوای آموزشی کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی می باشد.

۷- روش تحقیق

این پژوهش در چهار مرحله انجام شده است در مرحله اول سه نمونه به صورت تصادفی از ابتدا، میانه و انتهای کتب مطالعات سوم، چهارم، پنجم، ششم ابتدایی انتخاب شد.

جدول شماره ۱: یافته های به دست آمده از تحلیل کتاب مطالعات سوم ابتدایی

نمونه ها	شماره صفحات	تعداد کل واژه ها	تعداد واژه های ساده
نمونه اول	۱۸	۱۰۰	۹۶
نمونه دوم	۴۰	۱۰۰	۹۰
نمونه سوم	۷۵	۱۰۰	۹۱
مجموع	-	۳۰۰	۲۷۷
میانگین	-	%۱۰۰	۹۲/۳

با توجه به جدول شماره (۱) یافته های پژوهشی نشان می دهد که در ۱۰۰ کلمه اول ۹۶ کلمه، در ۱۰۰ کلمه دوم ۹۰ کلمه و در ۱۰۰ کلمه سوم ۹۱ کلمه ساده بودند. در سه نمونه ۱۰۰ کلمه ای که مورد بررسی قرار گرفت مجموعاً ۲۷۷ کلمه ساده که میانگین آنها ۹۲/۳ درصد می باشد.

جدول شماره ۲: یافته های به دست آمده از تحلیل کتاب مطالعات چهارم ابتدایی

نمونه ها	شماره صفحات	تعداد کل واژه ها	تعداد واژه های ساده
نمونه اول	۶	۱۰۰	۹۶
نمونه دوم	۲۵	۱۰۰	۹۸
نمونه سوم	۹۵	۱۰۰	۹۵
مجموع	—	۳۰۰	۲۷۹
میانگین	—	%۱۰۰	۹۶/۳

با توجه به جدول شماره (۲) یافته های پژوهشی نشان می دهد که در ۱۰۰ کلمه اول ۹۶ کلمه، در ۱۰۰ کلمه دوم ۹۸ کلمه و در ۱۰۰ کلمه سوم ۹۵ کلمه ساده بودند. در سه نمونه ۱۰۰ کلمه ای که مورد بررسی قرار گرفت مجموعاً ۲۷۹ کلمه ساده که میانگین آن ها ۹۶/۳ درصد می باشد.

جدول شماره ۳: یافته های به دست آمده از تحلیل کتاب مطالعات پنجم ابتدایی

نمونه ها	شماره صفحات	تعداد کل واژه ها	تعداد واژه های ساده
نمونه اول	۱۲	۱۰۰	۹۶
نمونه دوم	۵۳	۱۰۰	۹۴
نمونه سوم	۱۰۲	۱۰۰	۹۶
مجموع	—	۳۰۰	۲۸۶
میانگین	—	%۱۰۰	۹۵/۳

با توجه به جدول شماره (۳) یافته های پژوهشی نشان می دهد که در ۱۰۰ کلمه اول ۹۶ کلمه، در ۱۰۰ کلمه دوم ۹۴ کلمه و در ۱۰۰ کلمه سوم ۹۶ کلمه ساده بودند. در سه نمونه ۱۰۰ کلمه ای که مورد بررسی قرار گرفت مجموعاً ۲۸۶ کلمه ساده که میانگین آن ها ۹۵/۳ درصد می باشد.

جدول شماره ۴: یافته‌های به دست آمده از تحلیل کتاب مطالعات ششم ابتدایی

نمونه ها	شماره صفحات	تعداد کل واژه ها	تعداد واژه های ساده
نمونه اول	۸	۱۰۰	۹۶
نمونه دوم	۲۶	۱۰۰	۹۵
نمونه سوم	۹۰	۱۰۰	۹۲
مجموع	-	۳۰۰	۲۸۳
میانگین	-	%۱۰۰	۹۴/۳

با توجه به جدول شماره (۴) یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد که در ۱۰۰ کلمه اول ۹۶ کلمه، در ۱۰۰ کلمه دوم ۹۵ کلمه و در ۱۰۰ کلمه سوم ۹۲ کلمه ساده بودند. در سه نمونه ۱۰۰ کلمه‌ای که مورد بررسی قرار گرفت مجموعاً ۲۸۳ کلمه ساده که میانگین آن‌ها ۹۴/۳ درصد می‌باشد.

جدول شماره ۵: مقایسه سنجش دشواری متن متناسب با پایه‌های مختلف تحصیلی

پایه (سن)	وضعیت متن	درصد واژه های ساده به کل
۱۰ساله	خیلی ساده	۱۰۰-۹۰
۱۱ساله	ساده	۹۰-۸۰
۱۲ساله	نسبتاً ساده	۸۰-۷۰
۱۳ و ۱۴ساله	متوسط	۷۰-۶۰
۱۵ و ۱۶ساله	نسبتاً دشوار	۶۰-۵۰
۱۷ و ۱۸ساله	دشوار	۵۰-۳۰
فارغ التحصیل از دانشگاه	خیلی دشوار	۳۰-۰

با توجه به جدول شماره (۵) برای دانش آموزان ۱۰ ساله که در پایه سوم ابتدایی تحصیل می‌کنند نسبت واژه های ساده به کل واژه‌ها، باید عددی بین ۹۰ تا ۱۰۰ درصد باشد و عدد ۹۲/۳ درصد نشان می‌دهد که محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم ابتدایی با پایه تحصیلی و سن فراگیران تناسب دارد و دارای سطحی خیلی ساده است.

با توجه به جدول شماره (۵) برای دانش آموزان ۱۱ ساله که در پایه چهارم ابتدایی تحصیل می‌کنند نسبت واژه های ساده به کل واژه‌ها، باید عددی بین ۸۰ تا ۹۰ درصد باشد و عدد ۹۶/۳ درصد نشان می‌دهد که محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی با پایه تحصیلی و سن فراگیران تناسب ندارد و دارای سطحی خیلی ساده است.

با توجه به جدول شماره (۵) برای دانش آموزان ۱۲ ساله که در پایه پنجم ابتدایی تحصیل می کنند نسبت واژه های ساده به کل واژه ها، باید عددی بین ۷۰ تا ۸۰ درصد باشد و عدد ۹۵/۳ درصد نشان می دهد که محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی با پایه تحصیلی و سن فراگیران تناسب ندارد و دارای سطحی خیلی ساده است.

با توجه به جدول شماره (۵) برای دانش آموزان ۱۲ ساله که در پایه ششم ابتدایی تحصیل می کنند نسبت واژه های ساده به کل واژه ها، باید عددی بین ۷۰ تا ۸۰ درصد باشد و عدد ۹۴/۳ درصد نشان می دهد که محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی با پایه تحصیلی و سن فراگیران تناسب ندارد و دارای سطحی خیلی ساده است و برای دانش آموزان کلاس چهارم ابتدایی مناسب است. و همچنین متن کتاب از اصل ساده به دشوار پیروی نمی کند.

۸- بحث و نتیجه گیری

در این پژوهش محتوای کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت و از روش هارتلی بهره گیری شد. در پاسخ به سوال اول که «آیا متون کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی با پایه تحصیلی و سن فراگیران تناسب دارد؟» نتایج پژوهش نشان می دهد که محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم ابتدایی برای دانش آموزان ۱۰ ساله که در این پایه تحصیل می کنند مناسب می باشد و محتوا و متون کتاب نسبت به سطح و سن فراگیران که بسیار ساده می باشد، هماهنگی دارد. با توجه به نتایج پژوهش محتوای کتب مطالعات چهارم، پنجم و ششم محتوا و متون کتب به ترتیب ساده و نسبتا ساده می باشد در پاسخ به سوال دوم که به اصل ساده به دشوار اشاره دارد این نتیجه حاصل شد که محتوا و متن کتب به جز پایه سوم ابتدایی از اصل ساده به دشوار پیروی نمی کند.

۹- پیشنهادات

با توجه به نتایج به دست آمده از تحلیل داده های کتب مطالعات اجتماعی پایه ابتدایی به روش هارتلی این نتیجه حاصل شد، که فقط سطح کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم ابتدایی با محتوا و متن کتاب و سن فراگیران تناسب و هماهنگی دارد و از اصل ساده به دشوار پیروی می کند اما محتوای کتب مطالعات چهارم، پنجم و ششم با محتوا متن و سن فراگیران تناسب ندارد و از اصل ساده به دشوار پیروی نمی کند و پایین تر از سطح کلاسی و سن دانش آموزان این پایه است که باعث بی-حوصلگی و بی رغبتی دانش آموزان نسبت به مطالعه کتب می شود لذا مولفان کتب باید به تطبیق سطح سنی و توانایی خوانایی دانش آموزان توجه ویژه ای داشته باشند. همچنین مولفان گرامی می بایست در تهیه و تدوین کتب به اصل ساده به دشوار همت گمارند.

منابع

[1] Ghodsi, A., & Eftekhari, A. The content analysis of social sciences studies textbook of the eighth grade (the first grade of high school) based on components of citizenship education. European Online Journal of Natural and Social Sciences, 315-324, (2016).

[۲] آل احمدی، م. شرفی ابقاء، ا. اهمیت و لزوم استفاده از کتاب درسی به روز در فرآیند یاددهی یادگیری، کنفرانس ملی دانش و فناوری روانشناسی، علوم تربیتی و جامع روانشناسی ایران، تهران، ۱۳۹۵.

[۳] تقی پور، ظ. <https://parmisseed.ir> جایگاه و اهمیت کتاب درسی در نظام آموزش و پرورش، ۱۳۸۵.

[۴] یار محمدیان، م. اصول برنامه ریزی درسی، تهران: انتشارات یادواره کتاب، (۱۳۷۷).

[۵] فضل الهی، س. ملکی توانا، م. روش شناسی تحلیل محتوا با تاکید بر تکنیک های خوانایی سنجی و تعیین ضریب درگیری متون پژوهش، ۱۷-۹۴، (۱۳۸۹).

[۶] مظفری، طاهری. مختاری، مالک. عزیزی محمودآباد، م. تعیین سطح خوانایی کتب ریاضیات با استفاده از شاخص های فرای و هارتلی، دومین کنفرانس آموزش و کاربرد ریاضیات، کرمانشاه، ۱۳۵۱.

[۷] ابراهیم نژاد، ص. حمزه لو، ز. سنجش سطح خوانایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی با تکیه بر تکنیک هارتلی، ششمین کنفرانس بین المللی روانشناسی، علوم تربیتی و سبک زندگی، ۱۳۹۹.

[۸] بلوچ پور، ع. عقیلی گیاهدانی، ع. تحلیل محتوای کتاب فارسی (خوانداری) دوم، سوم، چهارم، پنجم و ششم ابتدایی بر اساس شاخص هارتلی، ششمین کنفرانس ملی پژوهش های حرفه ای در روانشناسی و مشاوره با رویکرد دستاورهای نوین در علوم تربیتی و رفتاری از نگاه معلم، میناب، ۱۳۹۸.

[۹] پدیدار، ک. عزیزی محمودآباد، م. آریایی، ا. جشان زاده، ن. خوانایی سنجی کتب علوم تجربی ابتدایی بر اساس روش خوانایی هارتلی، اولین کنفرانس ملی پژوهش های کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت، میناب، ۱۳۹۹.

[۱۰] نظریاتی فرد، ف. رجبی، ا. بررسی سطح خوانایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم و پنجم ابتدایی با استفاده از شاخص خوانایی مک لافلین، چهارمین همایش علمی پژوهشی استانی از نگاه معلم، میناب: آموزش و پرورش شهرستان میناب، (۱۳۹۷).